

УДК 347.63

Л. В. Красицька,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри цивільного права та процесу факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9187-4445>

ВИЗНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ ДИТИНИ ВІД МАТЕРІ

Досліджено проблемні питання визначення походження дитини від матері. Зроблено висновок, що походження дитини від матері незалежно від того, народила вона дитину в шлюбі чи поза шлюбом, може бути підтверджено медичним документом закладу охорони здоров'я про народження жінкою дитини або рішенням медичної консультаційної комісії про підтвердження факту народження жінкою дитини поза закладом охорони здоров'я, або рішенням суду про встановлення факту народження дитини поза закладом охорони здоров'я, або рішенням суду про встановлення факту материнства, або рішенням суду про визнання материнства.

Ключові слова: народження дитини, походження дитини, визнання материнства, оспорування материнства, встановлення факту материнства, сурогатне материнство.

Постановка проблеми. Із часів Давнього Риму визнавалося, що мати дитини завжди відома, навіть якщо вона зачала поза шлюбом [1, с. 289]. К. П. Победоносцев, розглядаючи зв'язки батьків і дітей, народжених поза законним шлюбом, зазначав, що між такими

батьками або дітьми виникає зв'язок природний, який неможливо заперечувати, проте тут одна особа матері визначається сама по собі подією народження [2, с. 149]. Саме такий підхід був сприйнятий законодавцем як за радянського періоду, так і в незалежній Україні. Проблема визначення походження дитини від матері в правозастосовній діяльності виникала порівняно рідко – як правило, у тих випадках, коли ставалися викрадення дитини або її підміна в пологовому будинку. Однак останнім часом у світлі розвитку репродуктивної медицини проблемні питання визначення походження дитини від матері набувають поширення.

Стан дослідження. Питання визначення походження дитини від матері постійно привертає увагу правників як предмет дослідження [3; 4], проте недосконалість чинного сімейного законодавства України та наявність прогалин у правовому регулюванні відносин щодо визначення походження дитини від матері дають підстави для подальших наукових пошуків.

Метою статті є встановлення особливостей визначення походження дитини від матері за сімейним законодавством України та розробка пропозицій з удосконалення правового регулювання відносин у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Для виникнення прав та обов'язків батька, матері й дитини необхідно є така послідовність юридичних фактів: 1) народження дитини; 2) встановлення походження дитини від матері та батька; 3) державна реєстрація походження дитини. В юридичній літературі походження дитини визначається по-різному. Л. М. Пчелінцева під терміном «походження дітей» розуміє їх кровне (біологічне) походження від певних чоловіка та жінки, зареєстроване з дотриманням установленого порядку [5, с. 253]. Аналогічним чином визначає походження й М. М. Дякович [6, с. 209]. Походження дитини визначається кровним спорідненням, за винятком деяких випадків, наприклад: унаслідок застосування штучних методів репродукції людини чи сурогатного материнства; внаслідок дії неоспороеної презумпції батьківства чоловіка (колишнього чоловіка) матері дитини; внаслідок визнання батьківства у добровільному порядку; внаслідок помилки під час встановлення батьківства в судовому порядку [7, с. 123]. Вочевидь, походження дитини – це біологічний або соціальний зв'язок між дитиною та матір'ю, між дитиною та батьком.

Відповідно до ч. 1 ст. 122 Сімейного кодексу України [8] дитина, зачата і (або) народжена у шлюбі, походить від подружжя. Походження дитини від подружжя визначається на підставі свідоцтва про шлюб і документа закладу охорони здоров'я про народження дружиною дитини. Пункт 1 гл. 1 розд. III Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 18.10.2000 № 52/5 [9], передбачає, що державна реєстрація народження дитини проводиться з одночасним визначенням її походження та присвоєнням їй прізвища, власного

імені та по батькові. Відповідно до абз. 1 п. 14 гл. 1 розд. III зазначених Правил, якщо дитина народилась у подружжя, дружина записується матір'ю, а чоловік – батьком дитини за заявою будь-кого з них.

Згідно зі статистичними даними, щорічно відділами державної реєстрації актів цивільного стану реєструється в середньому понад 500 тисяч народжень дітей, з яких близько 900 народжуються поза закладом охорони здоров'я [10]. Порядок підтвердження факту народження дитини поза закладом охорони здоров'я, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 09.01.2013 № 9 [11], визначає процедуру підтвердження медичною консультаційною комісією факту народження жінкою дитини поза закладом охорони здоров'я у разі, коли таким закладом не проводився огляд жінки та дитини. Відповідно до ч. 4 ст. 13 Закону України 01.07.2010 № 2398-VI «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» [12] за відсутності документа закладу охорони здоров'я або медичної консультаційної комісії, що підтверджує факт народження, підставою для проведення державної реєстрації актів цивільного стану є рішення суду про встановлення факту народження. У такій ситуації факт народження дитини поза закладом охорони здоров'я необхідно встановлювати за рішенням суду в порядку окремого провадження про встановлення фактів, що мають юридичне значення, за правилами ст. 256–259 Цивільного процесуального кодексу України [13].

Відносини з репродуктивної медицини в Україні врегульовано Порядком застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, затвердженим наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 № 787 [14]. Проблеми репродуктивної медицини та сурогатного материнства набули широкого громадського та юридичного обговорення після надзвичайного випадку, коли 16 листопада 2005 р. в Російській Федерації народилося немовля на ім'я Георгій Захаров, син батька, який помер за два роки до моменту зачаття дитини. Життєдайні клітини, які породили життя, зберігались у замороженому стані в госпіталі Шиба-медикал-центр у Тель-Авіві дев'ять років, із тих пір, як бабуся Георгія привезла його батька (свого сина) на лікування від раку до Ізраїлю. Однією з перших процедур, яку провели ізраїльські лікарі, був забір сперми. Пізніше за допомогою процедури сурогатного материнства, яка проводилась з використанням донорської яйцеклітини, бабуся «народила» собі онука [15, с. 31]. Між сурогатною матір'ю та дитиною до останнього часу не визнавалося юридичного зв'язку, що надавав би право на встановлення материнства. Однак у США в одному зі штатів у справі, в якій сурогатна мати відмовилася віддати народжену в такий спосіб дитину, було визнане право на побачення з дитиною [16, с. 525].

Пункт 11 гл. 1 розд. III Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні передбачає, що у разі народження дитини жінкою, якій в організм було перенесено ембріон людини, зачатий подружжям у результаті застосування допоміжних репродуктивних

технологій, державна реєстрація народження проводиться за заявою подружжя, яке дало згоду на таке перенесення. У цьому разі одночасно з документом, що підтверджує факт народження дитини цією жінкою, подається заява про її згоду на запис подружжя батьками дитини, справжність підпису на якій має бути нотаріально засвідченою, а також довідка про генетичну спорідненість батьків (матері чи батька) з плодом. При цьому в графі «Для відміток» актового запису про народження робиться такий запис: «Матір'ю дитини згідно з медичним свідоцтвом про народження є громадянка (прізвище, власне ім'я, по батькові)», а також зазначаються найменування закладу (установи), що видав(ла) довідку, дата її видачі та номер, дані нотаріуса (прізвище та ініціали, нотаріальний округ чи державна нотаріальна контора), дата та за яким реєстровим номером засвідчено справжність підпису жінки на заяві про її згоду на запис подружжя батьками дитини.

Згідно зі ст. 135 СК України у разі народження дитини матір'ю, яка не перебуває у шлюбі, у випадках, коли немає спільної заяви батьків, заяви батька або рішення суду, запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень провадиться за прізвищем та громадянством матері, а ім'я та по батькові батька дитини записуються за її вказівкою. У разі смерті матері, а також за неможливості встановити місце її проживання чи перебування запис про матір та батька дитини провадиться відповідно до цієї статті за заявою родичів, інших осіб або уповноваженого представника закладу охорони здоров'я, в якому народилася дитина. Якщо батьки дитини невідомі, державна реєстрація її народження проводиться за рішенням органу опіки та піклування, яким визначаються прізвище, власне ім'я, по батькові дитини та відомості про батьків.

Є підстави наполягати на тому, що стаття 135 СК України потребує змін. По-перше, з абзацу першого цієї статті необхідно виключити слова «заяви батька», оскільки подання такої заяви було передбачено ст. 127 СК України, виключеною із СК України на підставі закону України від 01.07.2010 «Про державну реєстрацію актів цивільного стану». По-друге, вже відомі випадки народження дитини сурогатною матір'ю та передання її батькові, який не перебуває у шлюбі. Відповідно до п. 6.11 Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні для здійснення сурогатного материнства необхідна нотаріально засвідчена копія письмового спільного договору між сурогатною матір'ю та жінкою (чоловіком) або подружжям. Отже, законодавство України дозволяє самотнім чоловікам бути стороною договору про сурогатне материнство. Проте СК України не регулює порядок визначення походження такої дитини від матері й батька, якщо батько дитини не перебуває у шлюбі й дитина народилася внаслідок застосування допоміжних репродуктивних технологій. У зв'язку з цим пропонується статтю 135 СК України доповнити частиною третьою в такій редакції: «3. Якщо батько

дитини не перебуває у шлюбі і дитина народилася в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій за допомогою сурогатного материнства, запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень провадиться за його заявою з наданням нотаріально засвідченої копії письмового договору між ним та сурогатною матір'ю. Запис про матір дитини у Книзі реєстрації народжень провадиться за прізвищем і громадянством батька, а ім'я та по батькові матері дитини записуються за його вказівкою».

Для визначення походження дитини від матері в певних випадках виникає необхідність звернення до суду. За СК України можна виділити такі категорії справ про материнство: 1) про визнання материнства за рішенням суду за заявою особи, яка вважає себе матір'ю дитини, якщо запис про матір дитини вчинено відповідно до ч. 2 ст. 135 СК України (ст. 131 СК України); 2) про встановлення факту материнства за рішенням суду у разі смерті жінки, яка вважала себе матір'ю дитини, якщо запис про матір дитини вчинено відповідно до ч. 2 ст. 135 СК України (ст. 132 СК України); 3) про оспорування материнства за позовом жінки, яка записана матір'ю дитини (ч. 1 ст. 139 СК України); 4) про визнання материнства за позовом жінки, яка вважає себе матір'ю дитини, до жінки, яка записана матір'ю дитини (ч. 2 ст. 139 СК України).

Водночас аналіз судової практики свідчить, що судові спори про оспорування материнства та визнання материнства у порядку ст. 139 СК України є поодинокими. Так, рішенням Малиновського районного суду м. Одеси від 07.02.2011 було відмовлено в задоволенні позову про встановлення материнства. Судом з'ясовано, що факт підміни дитини у пологовому будинку унеможливується [17]. Незначна кількість справ, розглянутих за ст. 139 СК України, є позитивним фактом, оскільки свідчить про непоширеність випадків підміни дитини, історії про які час від часу бентежать суспільство. Так, у 1992 р. у Тростянецькому районі Вінницької області у пологовому будинку підмінили двох новонароджених дівчаток, і тільки через 10 років у цьому зізналась медична сестра. Дослідження ДНК підтвердили, що дітей поміняли, проте їх матері жодних позовів про визнання материнства або про оспорування материнства не заявляли, продовжують виховувати своїх доньок, знаючи, що не є їх справжніми матерями, й активно спілкуються між собою сім'ями [18]. Засобами масової інформації широко обговорювалася ситуація, що виникла у м. Мценську Орловської області Російської Федерації й отримала назву «Зіта і Гіта Мценського уїзду», коли через медичну помилку півтора роки російська сім'я виховувала чеченського хлопчика, а чеченська – російського. Оскільки чеченська сім'я відмовилася обмінюватися дітьми, мати російського хлопчика оспорювала материнство в суді, і за рішенням суду жінки були зобов'язані повернути одна одній кровних дітей [19].

Деякі положення чинного сімейного законодавства України про визнання материнства за рішенням суду потребують удосконалення, зокрема положення щодо визначення кола осіб, які мають право звертатися до суду з позовом про визнання материнства, щодо можливості визнання материнства стосовно повнолітньої дитини. Г. Я. Тріпутьський наголошує, що хоча в законі і не міститься відповідної прямої вказівки, проте, виходячи з положень ст. 10 СК про аналогію закону, як і у випадку визнання батьківства (ст. 128 СК), із позовом про визнання материнства можуть звернутись до суду також опікуни, піклувальники дитини, особи, які утримують та виховують дитину, а також сама дитина, яка досягла повноліття. Для пред'явлення позову про визнання материнства необхідно, щоб запис про материнство не був вчинений за заявою самої матері (ст. 135 СК) [20, с. 131]. Є цілком логічним доповнити ст. 139 СК України положеннями щодо можливості звернення до суду з позовом про визнання материнства не лише жінки, яка вважає себе матір'ю дитини, а й інших осіб, які мають право, наприклад, звернутися з позовом про визнання батьківства за ст. 128 СК України. Право звернутися до суду з позовом про визнання материнства вони могли б здійснювати, якщо запис про матір дитини було вчинено відповідно до ч. 2 ст. 135 СК України. Крім того, таке право слід надати батькові дитини й органів опіки та піклування, який зобов'язаний здійснювати захист особистих і майнових прав дітей.

Для вдосконалення чинного порядку визнання материнства за рішенням суду й захисту інтересів дітей пропонується доповнити ст. 139 СК України частинами 4–6 у такій редакції: «4. Якщо запис про матір дитини було вчинено відповідно до частини другої статті 135 цього Кодексу, то позов про визнання материнства може бути пред'явлений опікуном, піклувальником дитини, органом опіки та піклування, особою, яка утримує та виховує дитину, а також самою дитиною, яка досягла чотирнадцяти років. Позов про визнання материнства може бути пред'явлений також особою, якщо рішенням суду визнано її батьківство або встановлено факт батьківства щодо дитини. 5. Підставою для визнання материнства є будь-які відомості, що засвідчують походження дитини від певної особи, зібрані відповідно до Цивільного процесуального кодексу України. 6. Визнання материнства щодо особи, яка досягла вісімнадцяти років (повнолітньої дитини), допускається тільки за її згодою, а якщо її визнали недієздатною – за згодою її опікуна або органу опіки та піклування».

Висновки. Таким чином, визначення походження дитини від матері як юридичний факт є одним з елементів фактичного складу, що є загальною підставою виникнення прав та обов'язків матері, батька й дитини. Походження дитини від матері незалежно від того, народила вона дитину в шлюбі чи поза шлюбом, може бути підтверджено медичним документом закладу охорони здоров'я про народження жінкою дитини або рішенням медичної консультаційної комісії про

підтвердження факту народження жінкою дитини поза закладом охорони здоров'я, або рішенням суду про встановлення факту народження дитини поза закладом охорони здоров'я, або рішенням суду про встановлення факту материнства, або рішенням суду про визнання материнства. З метою усунення прогалин у правовому регулюванні відносин щодо визначення походження дитини від матері нами запропоновано зміни до ст. 135 і ст. 139 СК України, які сприятимуть визначеності сімейно-правових норм та однозначності судової практики щодо визнання материнства.

Питання визначення походження дитини від матері викликатимуть і в подальшому постійний науковий інтерес, зважаючи на їх значущість для виникнення прав та обов'язків батька, матері й дитини, враховуючи стрімкий розвиток допоміжних репродуктивних технологій і збільшення кількості так званих покинутих дітей, батьки яких невідомі.

Список бібліографічних посилань: 1. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 512 с. 2. Пободоносцев К. П. Курс гражданского права. Ч. 2 : Права семейственные, наследственные и завещательные. М. : Статут, 2003. 639 с. 3. Пергамент А. И. Основания возникновения и сущность родительских прав. *Правовые вопросы семьи и воспитания детей*. М. : Юрид. лит., 1968. С. 53–62. 4. Кириченко К. А. Приобретение родительского статуса в отношении детей, зачатых с помощью искусственного оплодотворения, в однополых семьях: сравнительно-правовое исследование. *Известия вузов. Правоведение*. 2011. № 4. С. 89–110. 5. Пчелинцева Л. М. Семейное право России : учебник. 6-е изд., перераб. М. : Норма, 2009. 720 с. 6. Дякович М. М. Сімейне право : навч. посіб. Київ : Прав. єдність, 2009. 512 с. 7. Гонгалло Б. М., Крашенинников П. В., Михеева Л. Ю., Рузакова О. А. Семейное право : учебник / под ред. П. В. Крашенинникова. М. : Статут, 2007. 302 с. 8. Сімейний кодекс України : закон України від 10.01.2002 № 2947-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 30.04.2017). 9. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні : наказ М-ва юстиції України від 18.10.2000 № 52/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00> (дата звернення: 30.04.2017). 10. Литвиненко Л. Ю. Законодавчі зміни у порядку підтвердження факту народження дитини // Міністерство юстиції : сайт. URL: <http://www.minjust.gov.ua/38040> (дата звернення: 30.04.2017). 11. Про затвердження Порядку підтвердження факту народження дитини поза закладом охорони здоров'я : постанова Кабінету Міністрів України від 09.01.2013 № 9 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9-2013-п> (дата звернення: 30.04.2017). 12. Про державну реєстрацію актів цивільного стану : закон України від 01.07.2010 № 2398-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17> (дата звернення: 30.04.2017). 13. Цивільний процесуальний кодекс України : закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 30.04.2017). 14. Про

затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні : наказ М-ва охорони здоров'я України від 09.09.2013 № 787 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13> (дата звернення: 30.04.2017). 15. Айвар Л. К. Правовое положение суррогатного материнства в России. Пробелы законодательства. *Юридический мир*. 2006. № 2. С. 28–35. 16. Гражданское и торговое право капиталистических государств : учебник. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Международ. отношения, 1993. 560 с. 17. Рішення Малиновського районного суду міста Одеси від 7 лют. 2011 р., спр. № 1519/2-1864/11 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/13787648> (дата звернення: 30.04.2017). 18. Пузренко М. Через 10 років медсестра зізналась, що двох новонароджених дівчаток підмінили... 33 канал. 14 черв. 2006 р. URL: <http://old.33kanal.com/2006/06-25-10.php> (дата звернення: 30.04.2017). 19. Суд заставил матерей поменяются детьми // Комсомольская правда : сайт. 20 апр. 2009 г. URL: <http://www.kp.ru/daily/24280.5/475919/> (дата звернення: 30.04.2017). 20. Тріпільський Г. Я. Процесуальні особливості розгляду спорів, які зв'язані з виникненням, здійсненням та зміною особистих немайнових правовідносин між батьками та дітьми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2007. 227 с.

Надійшла до редакції 25.05.2017

Красицкая Л. В. Определение происхождения ребенка от матери

Исследуются проблемные вопросы происхождения ребенка от матери. Сделан вывод, что происхождение ребенка от матери независимо от того, родила она ребенка в браке или вне брака, может быть подтверждено медицинским документом учреждения здравоохранения о рождении женщиной ребенка, решением медицинской консультационной комиссии о подтверждении факта рождения женщиной ребенка вне учреждения здравоохранения, решением суда об установлении факта рождения ребенка вне учреждения здравоохранения, решением суда об установлении факта материнства или решением суда о признании материнства.

Ключевые слова: рождение ребенка, происхождение ребенка, признание материнства, оспаривание материнства, установление факта материнства, суррогатное материнство.

Krasytska L. V. Determining the origin of a child from a mother

In order to establish the peculiarities of determining the origin of a child from a mother under the family law of Ukraine and elaborating propositions for improving the legal regulation of relations in this area, the author has researched the problematic issues of determining the origin of a child from a mother.

Using the historic and legal method of research, it has been concluded that the child's mother is always known, even if she conceived the child outside the marriage. The problem of determining the origin of the child from the mother within law-enforcement activities occurred relatively rarely, when there were cases of child abduction or his replacement in the hospital. However, recently, in the light of the development of reproductive medicine problematic issues of determining the origin of the child from the mother become widespread.

It has been concluded that the origin of the child from the mother, regardless of whether she gave the birth to the child in marriage or out of it, can be confirmed by a medical document of the health care establishment about the birth of a child by a woman or by the decision of the medical advisory commission on confirmation of the fact of the birth of a child by a mother outside the health care establishment, or by a court decision establishing the fact of the birth of a child outside the health care establishment, or by a court decision on the establishment of the fact of motherhood, or by a court decision on the recognition of maternity.

It has been offered to amend the Art. 139 of the Family Code of Ukraine with the provisions on the possibility of applying to a court with a suit on the recognition of maternity not only of a woman who considers herself the mother of the child, but also other persons who have the right, for example, to file a suit on the recognition of paternity under the Art. 128 of the Family Code of Ukraine. They were entitled to apply to the court for the recognition of maternity, if the record about the mother of the child was done in accordance with p. 2 of the Art. 135 of the Family Code of Ukraine. Such a right should also be granted to the father of the child and the guardianship agency, which is obliged to protect the personal and property rights of children.

Keywords: birth of a child, origin of a child, recognition of maternity, contested maternity, establishment of the fact of maternity, surrogate maternity.

